

Avocatul Emil Chețianu, participant la Primul Război Mondial

Răzvan Mihai Neagu

EXPERIENȚELE TURDENILOR PE FRONTURILE PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Preliminarii. Orașul Turda a fost scutit de suferințele Primului Război Mondial. Pe teritoriul său nu au avut loc confruntări armate. Cu toate acestea, turdenii au cunoscut dramele Marelui Război, în oraș existând patru spitale de campanie, care tratau rănilor luptătorilor de pe front. Românii din Turda s-au străduit după puteri să aline suferințelor răniților din spitale, ajutându-i pe aceștia cu materiale sanitare, medicamente și hrană. De asemenea, pe plan spiritual, preoții celor două confesiuni românești (protopopul

ortodox iovian Mureșan, cel greco-catolic Iosif Costin și parohul greco-catolic de Turda Veche, Nicolae Portos Rațiu) au susținut mai multe predici și acțiuni menite a alina suferințele celor răniți.

Un rol important în acțiunile caritabile în beneficiul celor suferinzi din spitalele turdene l-a avut Societatea de lectură a femeilor române din Turda/Reuniunea femeilor române din Turda, condusă în acea perioadă de Lucreția Mureșan, soția protopopului ortodox iovian Mureșan. Astfel, cu ocazia marilor sărbători creștine, Reuniunea femeilor a întreprins, alături de protopopul ortodox iovian Mureșan și cel greco-catolic, Iosif Costin, dar și de parohul greco-catolic de Turda Veche, Nicolae Portos Rațiu, adevărate campanii menite a alina suferința celor răniți pe fronturile Marelui Război. Aceste inițiative sunt cu atât mai frumoase și meritorii cu cât nu s-a ținut cont de niciun criteriu etnic sau confesional, toți răniții beneficiind de același tratament. Turdenii au înțeles că în fața suferinței orice deosebire între persoane este un lucru desuet. Această atitudine nu este o noutate absolută, înscriindu-se în tradiția toleranței de la Turda. Astfel, acțiunile pentru suferinzii din spitalele turdene au debutat chiar în primul an al Marelui Război (1914). Cu ocazia Sărbătorii Nașterii Domnului la cele patru spitale turdene a avut loc o acțiune de împărțire de cadouri pentru cei răniți, organizată de Reuniunea femeilor din Turda.

La 23 decembrie 1914, protopopul greco-catolic, Iosif Costin i-a vizitat pe răniții de la spitalele III și IV din Turda Nouă, a oficiat un serviciu divin și le-a vorbit, după care le-a împărțit la fiecare câte o cană de ceai cu rom. În ajunul Crăciunului, la Spitalul Comitatens, preotul greco-catolic Nicolae Portos Rațiu a oficiat o scurtă slujbă, după care a ținut

o predică, în timp ce la Gimnaziul de stat, protopopul ortodox iovian Mureșan a împărțit daruri. Pe lângă serviciul religios, la toate cele patru spitale a avut loc și un scurt concert de colinde la care au fost prezente personalitățile de seamă ale orașului, atât români, cât și maghiari, în frunte cu comitele suprem al comitatului Turda-Arieș, Beteg Miklós.

Precizăm că pentru aceste acțiuni, Reuniunea femeilor române a colectat suma de 800 de coroane, iar fiecare soldat rănit a primit un cozonac mare, un alt cozonac mai mic împletit, două bucăți de cârnaț sau friptură de găină, patru-cinci bucăți de prăjitură, o carte de rugăciuni, 12-15 țigări, un pachet de tutun, foițe, chibrite, cărți poștale, un creion, o batistă, patru-cinci mere și patru-cinci nuci¹.

În cele ce urmează vom prezenta experiența Primului Război Mondial trăită de cinci mari personalități ale istoriei orașului Turda: Ioan Boeriu, Emil Chețianu, Mihai Moldovan, Valer Moldovan și Augustin Rațiu. Toți au fost avocați și au deținut funcții de mare importanță la nivelul orașului și județului Turda. Sub aspect confesional, Ioan Boeriu, Mihai Moldovan și Valer Moldovan erau de confesiune ortodoxă, în timp ce Emil Chețianu și Augustin Rațiu erau greco-catolici.

Ioan Boeriu și Primul Război Mondial. Ioan Boeriu (1888-1952) a fost unul dintre cei mai remarcabili oameni politici din Turda. Distinsul avocat s-a remarcat în perioada interbelică prin impresionanta carieră parlamentară pe care a avut-o: deputat (1919-1920; 1920-1922; 1922-1926), senator (1927-1928; 1931-1932; 1933-1937), vicepreședinte al Senatului României (1934-1935; 1935-1936). Boeriu a fost una dintre cei mai importante figuri ale Partidului Național Liberal de la Turda.

Activitatea de avocat pe care

Ioan Boeriu o profesa a fost întreruptă de izbucnirea Marelui Război. Inițial, el a fost mobilizat în Armata Cezaro-Crăiască, însă nu deținem date despre locurile unde a luptat (dacă a luptat). Cert este că la o dată neprecizată a trecut în România, la București, cel mai probabil în luna octombrie a anului 1914. Ne bazăm această afirmație pe faptul că, el este amintit ca membru al unei comisii a refugiaților din Transilvania, Bucovina și Basarabia care sprijinea activitatea Comitetului de Ajutorare a Refugiaților Români din țările subjugate, creat la 20 octombrie 1914². De asemenea, la București, Ioan Boeriu a fost funcționar la Ministerul de Interne, în cadrul Direcției Generale a Siguranței Statului și a făcut ziaristică la „Dimineața” și „Adevărul”³. Precizăm că cele două gazete aveau o orientare politică de stânga (socialistă), fiind parte a ceea ce se numea în epocă „presa din Sărindar”. Ioan Boeriu afirmă că a desfășurat aceste activități până la decretarea mobilizării, adică până în 14/27 august 1916.

După propria mărturie, într-o declarație din 18 aprilie 1952, Ioan Boeriu afirmă că a făcut serviciul militar la Școala de ofițeri din Botoșani între anii 1916-1917. La 1 iunie 1917 este avansat la gradul de sublocotenent, iar în 1921 la gradul de locotenent⁴.

De la mobilizarea Armatei Regale Române (14/27 august 1916⁵) și până la sfârșitul lunii august a anului 1916, a participat la luptele de la Jiu, având calitatea de interpret și organ al Poliției⁶. În aceeași calitate participă la operațiunile militare din Dobrogea până în octombrie 1916, când este trimis la Școala de ofițeri de rezervă. Declarația amintită mai sus, dată de Boeriu în 1952 organelor de Securitate, conține unele elemente confuze, greu de lămurit. Am ales

să le redăm așa cum apar ele în documentul menționat. Boeriu afirmă că după absolvirea școlii de ofițeri de rezervă este repartizat la Regimentul 73/78 (sic.) Infanterie și ia parte la luptele de pe Tisa (?), apoi la luptele dintre localitățile Mărășești și Panciu (august 1917). Ulterior, trece Carpații (în ce sens oare?), unde rămâne până la demobilizare în primăvara 1918⁷, iar apoi trece în Basarabia la Chișinău și Cetatea Albă, de unde merge la Iași, în acea perioadă capitala României. Aici primește din partea autorităților române misiunea de a merge în Transilvania pentru a afla starea de spirit a populației și a aduna știri despre românii de acolo⁸. În toamna anului 1918, Ioan Boeriu a făcut parte din delegația foștilor ofițeri austro-ungari care a dus informații din partea lui Teodor Mihali și Alexandru Vaida-Voevod pentru Ion I.C. Brătianu⁹.

Un moment important din activitatea lui Ioan Boeriu în timpul Primului Război Mondial s-a consumat în anul 1917, când a devenit membru al Partidului Național Liberal. A rămas atașat pentru întreaga viață de valorile promovate de acest partid și chiar s-a sacrificat pentru ele în perioada comunistă, până la jertfa supremă (a murit în Penitenciarul Văcărești în anul 1952, ca victimă a regimului comunist).

Emil Chețianu pe fronturile Primului Război Mondial. Emil Chețianu (1893-1972) este o personalitate mai puțin cunoscută, dar nu mai puțin importantă a istoriei orașului Turda. Tatăl său a fost profesorul, canonicul și clericul greco-catolic Ambroziu Chețianu de la Blaj. Cariera politică a lui Emil Chețianu s-a desfășurat numai în cadrul Partidului Național Țărănesc, îndeplinind funcții de mare răspundere precum cea de prefect al județului Turda în două mandate (1932-1933; 1944-1945) și deputat în Parlamentul României (1946-1947). Între anii 1943-1946, el a fost decan al Baroului de avocați din județul Turda.

În timpul Primului Război Mondial, Chețianu era student, iar pregătirea academică i-a fost întreruptă de izbucnirea conflagrației. El a fost încorporat în Armata Austro-Ungară și a cunoscut direct ororile Marelui Război, luptând pe front. Pe baza unei declarații din 22 aprilie 1952 dată de Chețianu la Cluj, în fața organelor de Securitate, putem reconstitui participarea sa la Primul Război Mondial. Astfel, el și-a făcut stagiul militar în cadrul Regimentului nr. 16 artilerie de câmp din Sibiu, fiind încorporat în 1915 și eliberat în toamna anului 1918. Inițial, Emil Chețianu a participat la campania din Galiția, între mai 1915 și februarie 1917, luptând contra armatei țariste. Pe frontul de est a deținut consecutiv gradele de caporal, sergent, cadet, plutonier, iar ca funcții a fost: agent de legătură, agent în patrulă de recunoaștere, observator și șef de secție¹⁰.

Ulterior, în februarie 1917, el a fost transferat pe frontul din nordul Italiei, cu gradul de stegar și a avut funcțiile de observator, șef de secție, comandant al bateriei de tragere. A luptat contra armatei regatului italian până în iunie 1917. S-a reîntors pe front tot acolo în noiembrie 1917, având gradul de sublocotenent și îndeplinit aceleași atribuții până în toamna 1918.

S-a remarcat prin vitejie și curaj, iar în anul 1916, fiind cadet la artileria grea, Chețianu a fost decorat cu „Medalia de Argint pentru Vitejie”, clasa a II-a (Silberne Tapferkeitsmedaille 2. Klasse)¹¹. De la 1 decembrie 1917, Chețianu a fost avansat sublocotenent rezervist, în cadrul Regimentului nr. 16 de artilerie de câmp¹².

Revenind la perioada Primului Război Mondial, fiind foarte sensibil la suferințele cauzate de Marele Război, în 1916, Emil Chețianu a donat 20 de coroane pentru Orfelinatul din Blaj¹³.

Tânărul ofițer a fost, într-o oarecare măsură, implicat la nivelul Gărzii Naționale din Blaj, în preajma Marii Uniri. Sublocotenentul Emil Chețianu a făcut parte din Batalionul nr. 2 Blaj al Legiunii române din Alba Iulia, fiind repartizat la proviantură (serviciu pentru aprovizionarea armatei cu provizii și alimente), având funcția de referent de train (sic.), calitate în care este atestat în 27 noiembrie 1918¹⁴. Ulterior, numele său apare pe un Convocator datat 29 noiembrie 1918, prin care corpul ofițerilor este invitat la o ședință privitoare la organizarea legiunii militare locale. Documentul amintit făcea referire la ofițerii domiciliați în Blaj, fapt din care rezultă că în acel moment Emil Chețianu locuia în orașul de la confluența celor două Târnave¹⁵. Din păcate, nu putem afirma în mod sigur dacă Emil Chețianu a participat la Marea Unire de la 1 decembrie 1918, de la Alba Iulia. Nu avem niciun fel de informații sigure și certe în legătură cu acest aspect. Cu toate acestea prezența sa la marele moment nu este complet exclusă, mai ales dacă avem în vedere faptul că Raportul oficial al corespondenților ziarului Unirea, referitor la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia consemna faptul că la 1 decembrie 1918, paza și securitatea evenimentului au fost asigurate și de membrii legiunii din Blaj¹⁶. Din păcate, niciunul dintre ofițerii sau soldații prezenți nu sunt nominalizați. În mod cert, Emil Chețianu, în calitate oficială nu a fost (delegat ales, de drept sau supleant), însă precizăm că tatăl său, canonicul Ambroziu Chețianu a participat la marele moment, ca reprezentant al Capitlului Catedralei Sfânta Treime din Blaj¹⁷. De asemenea, unchiul său avocatul Simion Chețianu și preotul Petru Chețianu au luat parte la marele moment de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918. Emil Chețianu s-a remarcat și cu ocazia apărării deciziei de unire de la Alba Iulia, vehement contestată

de Ungaria comunistă condusă de Kun Béla. Astfel, în aprilie 1919, tânărul transilvănean a fost mobilizat în Armata Regală Română, în cadrul Regimentului nr. 32 Obuzier, tot cu gradul de sublocotenent, iar în iunie 1919 pleacă cu unitatea sa pe Frontul de pe Tisa, având funcția de adjutant al Divizionului I, care s-a reîntors în garnizoană în decembrie 1919¹⁸.

Analizând viața și activitatea sa în timpul Primului Război Mondial, precum și contribuția personală la realizarea și apărarea Marii Uniri, se poate afirma fără a greși că Emil Chețianu este un făuritor al României Mari.

Referitor la cariera sa militară, precizăm faptul că după Marea Unire, Regatul României, i-a recunoscut lui Emil Chețianu gradul obținut în armata cezaro-crăiască, printr-un act emis de regele Ferdinand și publicat în Monitorul Oficial, nr. 111 din 21 august 1920¹⁹. Ulterior, în anul 1922

Chețianu a fost avansat la gradul de locotenent²⁰.

Participarea lui Mihai Moldovan la Primul Război Mondial.

Mihai Moldovan (1879-1943) a fost o figură importantă a breslei avocațești din Turda și o personalitate de seamă a liberalismului turdean. Conducător al Gărzilor Naționale Române din comitatul Turda-Arieș, el a contribuit decisiv la reușita mișcării de unire a Transilvaniei cu România, pe plan local. În perioada interbelică, cele mai importante funcții pe care le-a deținut au fost: deputat (1919-1920), prefect al județului Turda (1922-1924) și decan al Baroului de avocați (1937-1943).

La momentul izbucnirii Primului Război Mondial, Mihai Moldovan activa ca avocat la Turda, unde avea deschis un birou. O informație din presa epocii arată că la sfârșitul anului 1914, Mihai Moldovan era încă, cel mai probabil, la Turda și contribuia cu suma de cinci

coroane, în cadrul unei campanii de strângere de fonduri pentru răniții de război prezenți în cele patru spitale din orașul de pe Arieș²¹.

În bibliografia de specialitate consultată de noi, se arată fără putință de tagadă, faptul că Mihai Moldovan a participat la operațiunile militare din timpul Marelui Război, în cadrul Armatei Cezaro-Crăiești. Din păcate nu se precizează în care campanie a participat tânărul avocat român (Galiția sau Italia) și nici durata cât a stat efectiv pe front. Cu toate acestea, există trei informații referitoare la experiența lui Mihai Moldovan în război. Astfel, se știe faptul că inițial a avut gradul de sublocotenent, a fost rănit de două ori și că la sfârșitul războiului a avut gradul de căpitan²².

În ceea ce ne privește, pe baza datelor furnizate de presa vremii, constatăm că la începutul anului 1915, Mihai Moldovan era pe

Avocatul Valer Moldovan (primul din stânga, așezat pe scaun) în timpul Primului Război Mondial

front, luptând în armata austro-ungară, în Galiția, contra armatei țariste rusești. O știre vehiculată în Gazeta Transilvaniei, nr. 27 din 6/19 februarie 1915, informa publicul cititor că avocatul turdean a luat parte la multe lupte, fiind decorat pentru vitejia sa cu „Crucea de Aur” pentru bravură²³. Așadar, Mihai Moldovan s-a comportat cu mare vitejie pe front, iar ca urmare a fost decorat de împăratul Franz Joseph cu „Crucea de Merit din Aur” pentru bravură și pentru acte de curaj în fața inamicului²⁴. Conform mărturiei avocatului turdean Valer Moldovan, în septembrie 1918, acesta a ajuns în nordul Italiei, la Campo Formio (azi Campofornido), lângă Udine, unde s-a întâlnit cu avocatul Mihai Moldovan, care era comandantul unei companii de honvezi²⁵. Așadar, la începutul toamnei anului 1918, Mihai Moldovan se găsea în nordul Peninsulei Italice. Cel mai probabil, el a luat parte la luptele dintre Armata Cezaro-Crăiască și Armata Regatului Italiei. Cercetări ulterioare vor stabili, cu siguranță, alte detalii despre participarea lui Mihai Moldovan la Primul Război Mondial.

Valer Moldovan și Primul Război Mondial. Valer Moldovan (1875-1954) a fost una dintre cele mai importante personalități ale orașului Turda, cunoscut la nivel local, regional și național. Impresionanta sa carieră s-a desfășurat mai ales în perioada interbelică. În primul rând a fost parlamentar din partea Partidului Național Țărănesc: deputat (1919-1920, 1927-1928, 1931-1932), senator (1926-1927, 1928-1931, 1932-1933, 1933-1937). De asemenea, a mai deținut funcțiile de: vicepreședinte al Senatului (1928-1929), decan al Baroului de avocați Turda (1923-1929), subsecretar de stat la Ministerul Instrucțiunii Publice și Cultelor (1929-1930), director ministerial al Ardealului (1930-1931). În perioada 1930-1940, Valer Moldovan a fost profesor universitar la Facultatea de drept din cadrul Universității „Regele Ferdinand I” din Cluj.

În timpul Primului Război Mondial, avocatul Valer Moldovan s-a alăturat eforturilor Reuniunii femeilor române din Turda destinate ajutorării răniților din cele patru spitale turdene, donând în cadrul unei colecte din 1915, suma de cinci coroane²⁶. Marele Război și-a pus amprenta asupra lui Valer Moldovan și a familiei sale. La începutul anului 1915, el a fost concentrat în cadrul Regimentului 22 de husari din Dej. A fost nevoit să părăsească Turda, fiind concentrat în partea austriacă a dublei monarhii (Cisleithania). Din fericire, avocatul turdean nu a fost pe front. La intrarea în război a avut gradul de sublocotenent. Misiunea sa a fost să păzească lagărele de prizonieri. Primul loc unde a executat această misiune a fost o mică localitate de lângă Salzburg, unde exista un lagăr de prizonieri ruși.

Valer Moldovan a fost avansat la gradul de locotenent (1915). În primăvara anului 1915, avocatul turdean a fost transferat la Linz (Austria Superioară) pentru a păzi un lagăr de prizonieri italieni din apropierea acestui oraș. Până în anul 1917, împreună cu familia sa, Valer Moldovan a locuit la Linz, iar copiii săi au fost înscriși la școli austriece. În acest loc, Valer Moldovan a aflat vestea intrării României în război contra Austro-Ungariei, care i-a produs o mare bucurie. Avocatul s-a remarcat și prin calitățile sale umane, ajutând să evadeze un prizonier italian în Elveția. În mai 1917, Moldovan a fost transferat la Innsbruck (Tirol), unde a stat două luni, iar apoi a ajuns ca translator, în Boemia, la Pilsen (azi Plzeň, Republică Cehă), unde era un lagăr de prizonieri ruși. Valer Moldovan a avut ocazia să călătorească de două ori în România ocupată de Puterile Centrale. A escortat un căpitan farmacist din Târgu-Jiu, iar apoi a însoțit un maior medic, care avea obligația să facă serviciu la Spitalul „Sfântul Pantelimon” din București,

Valer Moldovan in timpul Primului Război Mondial

unde lucrase înainte de război. În capitala ocupată a României, Valer Moldovan s-a revăzut cu fratele său, Vasile. De la Pilsen, Moldovan a fost transferat la Miercurea Ciuc, unde a stat până la sfârșitul anului 1917, iar la începutul anului 1918 a fost mutat la Turda, revenind acasă împreună cu familia sa. Ilustrul avocat și-a reluat o parte a activităților publice. În anul 1918, Valer Moldovan a fost avansat la gradul de căpitan. Revenirea la Turda nu a însemnat și stabilirea sa definitivă acolo, iar la 1 iulie 1918, Moldovan a fost trimis cu o companie de prizonieri italieni la lucrările de secerat și treierat din comitatul Nitra (nordul Ungariei, azi în Slovacia). În septembrie 1918, avocatul turdean a fost transferat din nou de data aceasta în nordul Italiei, la Campo Formio (azi Campoformido), lângă Udine unde s-a întâlnit cu fostul său stagiatar, avocatul Mihai Moldovan, cel care avea să devină conducătorul Gărzilor Naționale din Turda. La 31 octombrie 1918, Valer Moldovan a plecat din unitatea sa spre Turda, trecând prin Klagenfurt și Budapesta²⁷. Revenit în orașul de pe Arieș, Valer Moldovan și-a adus contribuția la Marea Unire, iar în perioada interbelică a fost unul dintre liderii Partidului Național Țărănesc la nivel național. El și-a sfârșit viața în mod tragic la Penitenciarul din Sighetu Marmației, ca victimă a regimului comunist (1954).

Augustin Rațiu, participant la Marele Război.

Avocatul Augustin Rațiu (1884-1970) era membru al importantei familii nobiliare românești, Rațiu de Nagylak. Această familie și-a legat în mod peren numele de istoria orașului Turda contribuind decisiv la ridicarea materială și spirituală a comunității românești din orașul de pe Arieș. Augustin Rațiu a deținut numeroase funcții de răspundere la nivelul orașului Turda, dintre care amintim: juristconsult/avocat județean (1920-1938, 1940-1943), președinte al Reuniunii Meseriașilor, Comercianților și Muncitorilor din Turda (1920-1938), decan al Baroului de avocați (1929-1937) sau primar al orașului Turda (1932-1933). Din punct de vedere politic, el a fost membru al Partidului Național Țărănesc. Augustin Rațiu este tatăl marelui om politic Ion Rațiu (1917-2000).

La începutul Primului Război Mondial, avocatul Augustin Rațiu a fost secretarul Reuniunii femeilor române din Turda, care s-a remarcat prin faptul că s-a străduit să aline suferința răniților aflați în cele patru spitale din Turda. În anul 1915, Augustin Rațiu a fost înrolat în Armata Cezaro-Crăiască, fiind repartizat în cadrul Regimentului de Infanterie Sankt Pölten nr. 21 din Austria Inferioară (K. K. Landwehr Infanterie Regiment Sankt Polten Nr. 21)²⁸, care se ocupa de comunicațiile telegrafice. Augustin Rațiu a participat la luptele

din Galiția (pe teritoriul Ucrainei de azi) contra Rusiei țariste și la retragerea de la Horodenka, oraș aflat în apropierea râului Nistru, expus operațiunilor militare, la Stanislau (azi Ivano-Frankivsk, Ucraina), situat mai la vest și mai ferit de bombardamente²⁹. Crăciunul anului 1915 îl găsește pe tânărul avocat turdean la Viena, unde a asistat la serbarea de la Capela Românească din Löwelstrasse nr. 8. Acolo a slujit protopopul militar Iuliu Hossu (viitorul episcop). După predica prelatului, Augustin Rațiu a ținut un discurs în care a amintit de memorandumii care s-au deplasat la Viena și a încheiat expozeul cu următoarele cuvinte: noi nu mai cerșim mila celor de sus, ci pretindem răsplata jertfelor noastre de sânge. Discursul său plin de patriotism și sentimente naționale a electricizat mulțimea de români adunată în capitala imperială, dar analizând lucid situația, pentru a nu crea tulburări, mai ales în vreme de război, Augustin Rațiu a terminat discursul cu Trăiască împăratul³⁰. O informație din ziarul blăjean Unirea, nr. 35 din 4 aprilie 1916, atestă faptul că Augustin Rațiu a funcționat ca profesor la o școală de telegrafie (caporal instructor)³¹. Astfel, gazeta amintită consemna faptul că avocatul turdean, colegii și elevii săi de la o școală de telegrafie au donat suma de 150 de coroane pentru Orfelinatul din Blaj: Colecta dlui Dr. Augustin Rațiu între colegii voluntari și elevii săi de la școala de telegrafie³². Remarcăm faptul că, deși aflat în război, avocatul turdean nu a încetat să se gândească la cei aflați în suferință și a organizat printre camarazii și elevii săi o colectă pentru ajutorarea copiilor orfani din Blaj. Condițiile precare din armată și-au pus amprenta pe sănătatea lui Augustin Rațiu, iar el s-a îmbolnăvit în urma unei intoxicații grave cu o conservă și a fost trimis acasă pentru refacere³³. Avocatul Rațiu a contribuit la realizarea Marii Uniri în zona Turda.

Considerații finale. Primul Război Mondial a fost evenimentul, care a modificat destinul Vechii Europe. Consecințele sale au fost resimțite, inclusiv la nivel personal de marile personalități prezentate de noi în acest studiu. Cei cinci avocați au fost implicați în Marele Război, unii fiind pe front și remarcându-se prin fapte de vitejie. Ei au luptat în Armata Austro-Ungară, însă ulterior, toți au contribuit la înfăptuirea Marii Uniri. Membrii ai elitei intelectuale a Turzii, aceștia avocați au deținut funcții relevante la nivel local sau chiar la nivel național. Cei care au trăit până în perioada comunistă au căzut victimă a regimului „celor roșii” impuși cu forța de Moscova, unii sfârșindu-și viața ca adevărați mucenici, precum Ioan Boeriu și Valer Moldovan, iar alții fiind urmăriți de Securitate.

THE EXPERIENCES OF THE PEOPLE FROM TURDA TURDENS IN FIRST WORLD WAR

Abstract: Turda was spared of the sufferings of the First World War. No armed confrontations took place on its territory. However, the locals knew the dramas of the Great War, in the city there were four field hospitals, which treated the wounds of the fighters on the front. The Romanians from Turda tried their best to alleviate the suffering of the wounded in the hospitals, helping them with sanitary materials, medicines and food. The purpose of this study is to present the case of five lawyers from Turda, who were involved in the First World War. They were great personalities of local history and not only that. They were: Ioan Boeriu,

Emil Chețianu, Mihai Moldovan, Valer Moldovan și Augustin Rațiu. Some of them were at the front and stood out for their acts of bravery. They fought in the Austro-Hungarian Army, but later, they all contributed to the realization of the Great Union. Members of the intellectual elite of Turda, these lawyers held relevant positions at the local level or even at the national level, in the interwar period. Those who lived until the communist period fell victim to the „red” regime imposed by force in Romania, some ending their lives as true martyrs, such as Ioan Boeriu and Valer Moldovan, others being pursued by the Securitate.

Keywords: First World War, Turda, lawyer, army, Great Union

NOTE

- [1] *Telegraful Român*, anul LXII, Sibiu, 30 decembrie 1914 (12 ianuarie 1915), nr. 136, pp. 554-555.
- [2] Ioan Opreș, *Alexandru Lapedatu în cultura românească, Contribuții la cunoașterea vieții politice și culturale românești din perioada 1918-1947*, Editura Științifică, București, 1996, pp. 57-58.
- [3] Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Penal, dosar nr. 014.870, f. 14. (în continuare A.C.N.S.A.S.).
- [4] *Ibidem*, f. 10.
- [5] *Istoria Românilor*, vol. VII, tom II, De la Independență la Marea Unire (1878-1918), coordonator: Gheorghe Platon, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 421.
- [6] A.C.N.S.A.S., fond Penal, dosar nr. 014.870, f. 10.
- [7] *Ibidem*.
- [8] *Ibidem*.
- [9] Ioan Ciupea, Virgiliu Țărău, *Liberali clujeni. Destine în marea istorie*, vol. II Medalioane, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2007, p. 31.
- [10] A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar 560.703, vol. 1, f. 25.
- [11] *Unirea*, anul XXVI, Blaj, 15 iulie 1916, nr. 71, p. 4.
- [12] *Ranglisten des Kaiserlichen und Königlichen Heeres 1918*, Wien, 1918, p. 1117, 1155. Corespondența gradelor dintre Armata Cezaro-Crăiască și cea română era următoarea: leutnant = sublocotenent; oberleutnant = locotenent
- [13] *Unirea*, anul XXVI, Blaj, 15 aprilie 1916, nr. 39, p. 3.
- [14] *Consiliul Național Român din Blaj (noiembrie 1918-ianuarie 1919)*. Protocoale și acte, vol. I, ediție îngrijită, studiu introductiv, indici și glosar de Viorica Lascu și Marcel Știrban, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978, p. 209-210.
- [15] 1918 la Români. Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România 1 Decembrie 1918, volumul VII, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 566.
- [16] *Consiliul Național Român din Blaj (noiembrie 1918-ianuarie 1919)*. Protocoale și acte, vol. II, ediție îngrijită, studiu introductiv, indici și glosar de Viorica Lascu și Marcel Știrban, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978, p. 220.
- [17] *Gazeta Oficială*, publicată de Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și părților românești din Ungaria, Sibiu, 19 ianuarie (1 februarie) 1919, nr. 7, p. 36.
- [18] A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar 560.703, vol. 1, f. 25.
- [19] *Monitorul Oficial*, nr. 111, 21 august 1920, p. 3926.
- [20] A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar 560.703, vol. 1, f. 25.
- [21] Răzvan Mihai Neagu, *Momente din istoria orașului Turda. Personalități, evenimente, instituții (secolele XV-XX)*, Editura Școala Ardeleană și Editura Mega, Cluj-Napoca, 2017, p. 220.
- [22] Valentin Vișinescu, Vasile Miclăuș, Tudor Ștefănie, *Dicționar de personalități turdene*, Editura Casa Cărți de Știință, Cluj-Napoca, 2006, p. 91; Valentin Vișinescu, *Turdenii la Marea Unire*, Editura Casa Cărți de Știință, Cluj-Napoca, 2008, p. 108; Lazăr Gruneanțu, Mirel Ionescu, *Contribuția avocaților din Transilvania și Banat la Marea Unire*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2018, p. 396.
- [23] *Gazeta Transilvaniei*, nr. 27, Brașov, 6 (19) februarie 1915, anul LXXVIII, p. 2.
- [24] Crucea Civilă a Meritului a fost instituită de împăratul Franz Joseph la 16 februarie 1850 pentru a răsplăti devotamentul și loialitatea dovedite față de monarh și patrie, munca recunoscută în serviciul public timp de mulți ani sau alte merite câștigate pentru cei mai buni. Crucea a avut loc inițial patru clase. În timpul Primului Război Mondial, distincția a fost extinsă prin includerea Crucii de Fier a Meritului cu și fără coroană (1 aprilie 1916) pe durata războiului. Această din urmă clasă a fost destinată exclusiv trupelor. În semn de vitejie în fața inamicului, împăratul Carol I a introdus săbiile pe crucea de merit în 13 decembrie 1916. Existau simultan: Crucea de Merit din aur cu/fără coroană, Crucea de Merit din argint cu/fără coroană, Crucea de Merit din fier cu/fără coroană. Potrivit decretului din 20 septembrie 1914, persoanele cărora li s-a acordat Crucea Meritului Civil în timpul războiului trebuiau să poarte decorația pe panglica cu dungi roșii și albe a Medaliei pentru vitejie/bravură (Tapferkeitsmedaille).
- [25] Valer Moldovan, *Povestea unei vieți ca orișicare*, manuscris, p. 201. Precizăm faptul că memoriile lui Valer Moldovan, sub formă de manuscris au fost puse la dispoziția noastră de ing. Emil Moldovan, nepotul marelui om politic.
- [26] *Telegraful Român*, anul LXIII, Sibiu, 10/23 ianuarie 1915, nr. 3, p. 10.
- [27] Valer Moldovan, *Povestea unei vieți ca orișicare*, p. 181-206.
- [28] *Schematismus für das K. U. K. Heer und für die K. U. K. Kriegsmarine für 1914*, amtliche ausgabe, Wien, Deuck und verlag der k. k. und staatsdruckerei, februar 1914, p. 967.
- [29] Gelu Neamțu, Mircea Vaida-Voevod, 1 decembrie 1918. Mărturiile ale participanților, vol. I, Editura Academiei Române, București, 2005, p. 305.
- [30] *Tribuna Noastră*, anul IV, nr. 49, Cluj, 26 iunie 1938, p. 5.
- [31] *Unirea*, anul XXVI, Blaj, 4 aprilie 1916, nr. 35, p. 3.
- [32] *Ibidem*.
- [33] Lazăr Gruneanțu, Mirel Ionescu, *Contribuția avocaților. . .* p. 464.